

творення нових канонів та елементів релігійного життя. Полягає він у тому, щоб простежити еволюцію кожного канону й з'ясувати, що в ньому необхідно визнати суттєвим і незмінним, а що – випадковим. Такий історичний і раціональний метод, вважає вчений, дасть змогу побачити, наскільки далеко можна йти шляхом церковних змін, не впливаючи на природу самої Церкви.¹

Обновленські рухи, які мали місце у житті Православної Церкви в 20-х роках минулого століття, дають достатній матеріал для роздумів. Вони переглянули застарілі віросповідні схеми і практично сформулювали ідеологію пристосування Православ'я до вимог епохи, хоча питання, що підіймалися тоді, і не найшли свого втілення у Церкві. Проте сам факт того, що ці питання ставились, є для сучасності дуже показовим. Початок ХХ ст. виявився не достатньо сприятливим для впровадження цих реформ. Основною причиною цього була не сприятлива як політична ситуація у радянській державі так і всередині церковного кліру. Церква у той час вимушена була боротись за виживання і тому в реформах вбачала спроби для її знищення.

ХХІ ст. підіймає ті ж проблеми. Від їх вирішення залежить те, яке місце у суспільстві буде займати Православна Церква у майбутньому. Чи залишиться вона і надалі замкнутою в собі християнською конфесією а чи ж набере ознак вселенскості. Це насамперед залежить від того як зможе вона вирішити ті проблеми, які стоять перед нею сьогодні. Справа оновлення Церкви складна і вимагає зважених кроків. До цієї праці мають залучитися не лише церковні діячі, богослови і кантоністи, але й історики, релігієзнавці, соціологи і політологи.

*О.Магера**

ЕТИЧНА ДОКТРИНА СУЧАСНОГО ПРАВОСЛАВ'Я

Етичне вчення сучасного православ'я сягає своїми коренями Біблійної етичної концепції як моральної світоглядної системи, котра відчуженим формам суспільного зв'язку прагнула протиставити любов, збагачуючу існуючі нрави і звичаї, з подальшою зміною їх. Любов, яка споконвічну зконсолідованість індивідів мала протиставити усім можливим розбіжностям між ними, спонукати людину віддати ближньому “останній шматок хліба”. Така мораль виступала як цілком іманентна для людини, долаючи обмеження суспільного статусу, майнового становища, рівня освіченості та інших соціально-детермінованих властивостей. Хоча слід відзначити, що це моральне вчення звужувало соціальну активність мас, переносючи вирішення всіх людських проблем у внутрішній план, у план морального вдосконалення.

Сутність Біблійної етичної концепції втілюється у таких вузлових її положеннях:

1. Бог створив світ з нічого. Створене суще є відносним і цілковито залежним від волі Божественного Абсолюту. Бог виступає універсальним втіленням вищої досконалості, вартим наслідування моральним абсолютом. “Людські страждання, несправедливі і трагічні події у світі Бог завжди припиняє і навіть зло спрямовує на добро. Вся історія людства є підтвердженням цього. Воскресіння Христове переконує нас, що Бог не залишив своє творіння, в тому числі і кожного з нас. Він безмежно милостивий і чоловіколюбний і хоче, щоб усі люди спаслися і прийшли до пізнання істини”.²

2. Людина, будучи одним з творінь Бога, є разом з тим істотою привілейованою. Вона подібна до Бога. Це виражається в тому, що людина створена вільною, і вищої меті – служити Богові – сприяє свідомість морального обов'язку. Саме в тій мірі, в якій сама може вибрати Бога, вона уподібнюється Йому як абсолютній істоті. В сучасних умовах церква

¹ Цит за: Жилук С. Без апологетики. Витоки оновлення православної церкви в Україні. – Житомир, 2000. – С.73

* доцент Київського державного педагогічного університету ім.М.Драгоманова, к.філос.н.

² Пасхальне послання патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета преосвященним архипастирям, чесному чернецтву і всім вірним Української православної церкви Київського патріархату // Літературна Україна.– 24 квітня 2003 р.

закликає усіх вірних узяти “свій, а не чужий хрест” і йти за Господом. “Бо дуже часто, – наголошує патріарх Філарет, – люди беруть на себе не властиві їм обов’язки, і від цього страждають і самі, і ті, що поруч з ними. Нести свій Хрест – це означає сумлінно виконувати свої обов’язки. Свої! Як у сім’ї, так і в суспільстві чесно працювати, керуючись заповіддю про любов до ближніх. І звичайно ж, правдою. Нести свій хрест – це означає терпіти труднощі, скорботи і випробування, які зустрічаються на нашому життєвому шляху і які посилає нам Господь заради нашого спасіння”¹.

3. Ставлення до Ісуса Христа як до зримого зразку моральності, сприйняття Його як втіленого ідеалу. Слідування Богові виступає як слідування Христові. Як з Адама розпочалось гріхопадіння, так з Ісуса Христа починається відродження, бо Він вказує шлях до спасіння.

4. Вищий і єдиний сенс свого існування Ісус бачить у Богові – Вітцеві. На питання, яка заповідь є найбільшою, найголовнішою, Ісус відповідає: “Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою. Це найбільша і найперша заповідь. А друга однакова з нею: “Люби свого ближнього як самого себе”. На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять” (Мт 22: 36-40).

Любов до ближнього є відображенням любові до Бога, у ближньому і через ближнього людина любить Бога. Звідси і вимога любити всіх. Якщо ж людина любить вибірково, одним платить добром, іншим – злом, вона приймає на себе прерогативу Бога, вважаючи, нібито сама може вирішувати, що справедливо і що не справедливо.

Сенсом життя віруючого сучасні православні богослови вважають любов до ближнього аж до самопожертви. Благородна ж самопожертва трактується як шлях до безсмертя. “Віддаючи своє життя, – зазначає патріарх Філарет, – я не перестаю жити... Коли я віддаю життя своє в ім’я любові, то, значить, я підготував свою душу для життя вічного. І тому не має значення, кого ти рятував – молодого чи старого”².

Поле дослідження богословської думки продовжує бути система традиційних етичних категорій, й передусім проблема добра і зла. Вони існують як нероздільне ціле, втілюючи єдність і боротьбу протилежностей. Проте так триватиме не вічно, до дня Страшного суду, коли цій єдності буде покладено край. (На Страшному суді, пророкують православні богослови, “відбудеться відокремлення одного від другого – диявол, злі духи та нерозкаяні грішники вже не матимуть ніякого спілкування з добром, з добрими янголами, з людьми-праведниками, яких Господь простив і взяв у царство Своє небесне”³. В сучасних же умовах спостерігається порушення рівноваги добра і зла. Посилюється тенденція превалювання зла над добром, що виявляється в деморалізації людських стосунків, у витісненні традиційних релігій сатанинськими культурами. Лише з допомогою молитви людина зможе подолати диявола і зло в ім’я торжества добра.

Головним виявом святості у повсякденному житті виступає творіння добра іншій людині. Причому, як наголошують сучасні православні богослови, маленькі добрі діла більш необхідні, ніж великі. “Без великого добра, – наголошує патріарх Філарет, – люди можуть жити, а без малих щоденних справ жити не можуть... Безкорисливе добро саме по собі несе духовну радість тому, хто любить ближнього”⁴.

Статути українських православних єпархій і парафій передбачають обов’язкову соціальну благодійницьку діяльність. Причому православні богослови наголошують на різниці в своєму тлумаченні соціального служіння порівняно з протестантським. У протестантських церквах перевага надається вирішенню проблем соціального захисту. Православна ж церква віддає перевагу духовному вихованню людини, щоб вона займалася

¹ 3 бесід зі Святійшим патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом // Літературна Україна.- 21 листопада 2002 р.

² Для чого людині дається життя? Бесіда зі Святійшим патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом // Літературна Україна.- 29 травня 2003 р.

³ Сатана вже править бал: Бесіда зі Святійшим патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом // Літературна Україна.- 9 січня 2003 р.

⁴ Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет. Де і в чому шукати щастя? // “Український богослов”. Історичний і теологічний щорічник. Випуск 1.- К., 1999.

благодійницькою діяльністю не формально, а по велінню свого серця.¹

Важливе місце в етичній доктрині сучасного православ'я посідає й ставлення церкви до проблем прикладної етики, зокрема біоетики. Розвиток сучасних біомедичних технологій значно випереджає осмислення можливих духовно-моральних та соціальних наслідків їх безконтрольного застосування, що викликає в діячів церкви глибоку пастирську стурбованість. Формулюючи своє ставлення до сучасних проблем біоетики, передусім до тих, які пов'язані з безпосереднім впливом на людину, православна церква виходить із заснованих на Божественному Одкровенні уявлень про життя як безцінний дар Божий, про невід'ємну свободу і богоподібну гідність людської особистості, покликаної до почесні нагороди "високого поклику Божого в Христі Ісусі" (Флп.3,14), до досягнення досконалості небесного Отця (Мт 5: 48) і до обожнення, тобто причастя Божої істоти (2 Пет.1,4).

З найдавніших часів церква розглядає умисне переривання вагітності (аборт) як тяжкий гріх. В основі такої оцінки лежить переконаність у тому, що зародження людської істоти є даром Божим, тому з моменту зачаття будь-який замах на життя майбутньої людської особистості злочинний.

Значне поширення й виправдання абортів у сучасному суспільстві православна церква розглядає як загрозу майбутньому людства та явну ознаку моральної деградації. Вірність Біблійному та святоотецькому вченню про святість і безцінність людського життя від самих його початків несумісна з визнанням "свободи вибору" жінки у розпорядженні долею плоду. Крім того, аборт являє собою серйозну загрозу фізичному та душевному здоров'ю матері. Церква також незмінно вважає своїм обов'язком виступати на захист найбільш вразливих і залежних людських істот, якими є ненароджені діти. Православна Церква за будь-яких обставин не дає благословення на здійснення абортів, хоча й не зневажає жінок, які здійснили його. Церква закликає їх до каяття і до подолання згубних наслідків гріха через молитву й несення покути з наступною участю в рятівних таїнствах. У випадках, коли існує пряма загроза життю матері при продовженні вагітності, особливо за наявності в неї інших дітей, у пастирській практиці рекомендується виявляти полегкість. Жінка, яка перервала вагітність за таких обставин, не відлучається від євхаристичного спілкування з Церквою, але це спілкування обумовлюється виконанням нею особистого покутного молитовного правила, яке визначається священником, що приймає сповідь.²

Слід зауважити також, що тягар відповідальності за гріх вбивства ненародженої дитини несе й батько, у випадку його згоди на здійснення абортів. Якщо ж аборт здійснений дружиною без згоди з чоловіком, це може бути підставою для розірвання шлюбу. Гріх лягає й на душу лікаря, який здійснює аборт. Церква закликає державу визнати право медичних працівників на відмову від здійснення абортів з міркувань совісливості. Не можна визнати моральним становище, наголошують православні богослови, коли юридична відповідальність лікаря за смерть матері незіставимо більш висока, ніж відповідальність за знищення плоду. Удвічі актуальним зазначене є для віруючого медика, який повинен ретельно зіставляти медичні показання й веління християнської совісті.³

Релігійно-моральної оцінки, на думку православних богословів, вимагає також проблема контрацепції. Деякі з протизачаточних засобів фактично володіють абортивною дією, штучно перериваючи на найбільш ранніх стадіях життя ембріона, а тому до їхнього застосування правомірні судження, які відносяться й до абортів. Визначаючи ставлення до неабортивних засобів контрацепції, церква нагадує християнському подружжю, що продовження людського роду є однією з головних цілей боговстановленого шлюбного союзу. Умисна відмова від народження дітей з егоїстичних спонукань знецінює шлюб і розцінюється як безперечний гріх.

Разом з цим, наголошує православне духовенство, подружжя несе відповідальність перед Богом за повноцінне виховання дітей. В якості одного з шляхів реалізації відповідального ставлення до їх народження пропонується утримання від статевих стосунків

¹ Шлях до соціального служіння – через храм // "День". – 16 квітня 2003 р.

² Основи соціальної концепції РПЦ // Сборник документов и материалов юбилейного Архиерейского собора РПЦ. – Нижний Новгород, 2001. – С. 227.

³ Там само.

на певний час. Хоча не слід нехтувати зверненням апостола Павла до християнського подружжя: “Не вхилийтесь одне від одного, хіба що дочасно за згодою, щоб бути в пості та молитві, та й сходьтеся знову до купи, щоб вас сатана не спокушував вашим нестриманням” (1 Кор.7,5). Рішення в цьому питанні подружжя повинне приймати за обопільною згодою, прислухаючись до порад духівника. Останньому ж слід з пастирською обачністю приймати до уваги конкретні умови життя подружньої пари, її вік, стан здоров’я, ступінь духовної зрілості й багато інших обставин, розрізняючи тих, хти може “вмістити” високі вимоги утримання, від тих, кому це “не дано” (Мт 19:11), і турбуючись передусім про збереження та зміцнення сім’ї.

Керівництво УПЦ Київської митрополії повністю поділяє визначення Священного синоду РПЦ від 28 грудня 1998 р. стосовно священників, які займаються духівницьким служінням. В ньому вказується на “неприпустимість примусу або схилання пасомих, всупереч їхній волі, до... відмови від подружнього життя у шлюбі”, а також нагадується пастирям про необхідність дотримання особливої цноти та пастирської обережності при обговоренні з мирянами питань, пов’язаних з тими чи іншими аспектами їхнього сімейного життя.¹

Заслуговує на увагу позиція керівництва православних церков стосовно клонування (отримання генетичних копій) тварин і навіть людей. Реалізація цієї ідеї, констатують православні богослови, зустрічає протести з боку більшості населення земної кулі, тому що здатна стати руйнівною для суспільства. Клонування ще у більшій мірі, ніж інші репродуктивні технології, відкриває можливість маніпуляції з генетичною складовою особистості й сприяє її подальшому знеціненню. Людина не може претендувати на роль творця собі подібних істот або добирати для них генетичні прототипи, визначаючи їхні особистісні характеристики на власний розсуд. Замисел клонування, наголошують ієрархи усіх православних церков, є безсумнівним викликом самій природі людини, закладеному в ній образу Божому, невід’ємною частиною якої є свобода і унікальність особи. “Тиражування” ж людей із заданими параметрами може бути вигідним лише для прибічників тоталітарних ідеологій.

Клонування людини здатне спотворити природні основи дітонародження, кровного споріднення, материнства й вітцівства. Як украй небезпечні розцінюють православні богослови й психологічні наслідки клонування. Людина, що з’явилась на світ в результаті такої процедури, може відчувати себе не самостійною особистістю, а лише “копією” того, хто живе, або раніше жив на нашій планеті. “Побічними” ж результатами експериментів з клонуванням людини неминуче стали б нереалізовані життєві програми, імовірніше ж, народження великої кількості нежиттєздатного потомства.

Сучасна трансплантологія (теорія і практика пересаджування органів та тканин) дозволяє надати діяльну допомогу багатьом хворим, які раніше були б приречені на неминучу смерть або важку інвалідність. Разом з тим розвиток даної галузі медицини, збільшуючи потребу в необхідних органах, породжує певні моральні проблеми і може являти собою небезпеку для суспільства. Наприклад, недобросовісна пропаганда донорства й комерціалізація трансплантаційної діяльності створюють передумови для торгівлі частинами людського тіла, загрожуючи життю та здоров’ю людей. Тому церква вважає, що органи людини не можуть розглядатись як об’єкт купівлі і продажу. Пересаджування органів від живого донора може ґрунтуватись тільки на добровільній самопожертві заради спасіння життя іншої людини. У такому випадку згода на трансплантацію (вилучення органу) стає проявом любові і жалості. Однак потенційний донор повинен бути повністю поінформованим про можливі наслідки експлантації органів для його здоров’я.

Найпоширенішою є практика вилучення органів у тільки-но померлих людей. У таких випадках повинна бути виключена неясність у визначенні моменту смерті. В контексті сучасної доктрини православної церкви неприйнятне скорочення життя однієї людини, в тому числі через відмову від життєпідтримуючих процедур, з метою продовження життя іншого. У жодному випадку не може мати морального виправдання така трансплантація, яка здатна потягти за собою загрозу для ідентичності реципієнта, ставлячи під сумнів його

¹ Там само. – С. 228.

унікальність як особистості й представника роду.¹

Предметом дослідження сучасних православних богословів є й одвічна проблема життя і смерті. Ще у Старому Завіті премудрий Соломон сказав, що “краще живому псу, ніж мертвому леву” (Еклез. 9,4), і цим підкреслив, що життя має найбільшу цінність. Смерть же виступає найстрашнішим і найболючішим злом у світі. Людина найбільше боїться смерті, бо смерть неприродна, оскільки людина створена для життя вічного. У світі в усьому спостерігається гармонія. Смерть же є дисгармонією у природі, тому вона – найбільше зло.

У світлі здобутків сучасної медицини правомірно говорити про продовження життя доти, доки здійснюється діяльність організму як цілого. Продовження життя штучними засобами, при якому фактично діють лише окремі органи, не може розглядатися як обов'язкове і в усіх випадках бажане завдання медицини. Відсунення смертного часу лише продовжує страждання хворого, позбавляючи людину права на гідний, “несрамотний” і мирний кінець, який православні християни прохають в Господа за богослужінням. Саме ці страждання трактуються православними богословами як такі, що повертають людину до Бога. Всі ж намагання продовжити життя не мають сенсу з огляду на фізичну смертність кожного. “Бог, – зауважує патріарх Філарет, – краще знає, коли забрати у людини життя. Якщо вона готова для царства Божого, то Господь і забирає її рано. Якщо ж людина не готова до вічного життя, до царства Божого, то Бог дає людині довше життя – для покаяння. Щоб за цей час людина, покаючись у своїх гріхах, увійшла у вічне життя вже очищеною”.²

Православне розуміння “несрамотної” кончини включає підготовку до смертної межі, що розглядається як духовно значущий стан життя людини. Хворий, оточений християнською турботою, в останні дні земного буття, здатен пережити благодатну зміну, пов'язану з новим осмисленням пройденого шляху й покаєнням передстоянням перед вічністю. Для родичів вмираючого і медичних працівників терпеливий догляд за хворим інтерпретується як реалізація можливості служіння самому Господові за проголошенням Ним принципом: “Що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих – те Мені ви вчинили” (Мт 25:40). Приховування ж від пацієнта інформації про важкий стан під приводом збереження його душевного комфорту трактується як позбавлення “можливості свідомого приготування до кончини й духовної втіхи, яке набувається через участь у таїнствах Церкви, а також затьмарює недовір'ям його відносини з близькими і лікарями”.³

Залишаючись вірною заповіді “не вбивай” (Вих.20, 13), православна церква займає послідовно негативну позицію щодо поширюваних нині у світському суспільстві спроб легалізації явища евтаназії, тобто умисного умертвіння безнадійно хворих, хоча і за їхнім власним бажанням. Прохання хворого про прискорення смерті, наголошують православні ієрархи, часто зумовлене станом депресії, що позбавляє його можливості правильно оцінити своє становище. Визнання законності евтаназії, вважають вони, може призвести до приниження гідності й спотворення професійного обов'язку лікаря, покликаного до збереження, а не позбавлення життя. “Право на смерть” легко може обернутися загрозою для життя пацієнтів, на лікування яких бракує коштів.

Евтаназія трактується православною церквою як форма вбивства або самогубства, в залежності від того, бере у ній участь пацієнт або ні. В останньому випадку до евтаназії застосовні відповідні канонічні правила, у відповідності з якими умисне самогубство, як і подання допомоги в його здійсненні розцінюється як тяжкий гріх. Умисний самовбивця, який “заподіяв це від образи людської або з якоїсь іншої нагоди від легкодушності”, не заслуговує християнського похорону та літургійного поминання (Тимофія Алекс. Прав. 14). Якщо ж самовбивця несвідомо позбавив себе життя “поза розумом”, тобто у нападі душевної хвороби, церковна молитва про нього дозволяється по завершенню розслідування справи правлячим архієреєм. Разом з тим, наголошують православні богослови, провину самовбивці нерідко поділяють оточуючі його люди, які виявились нездатними до діяльного співчуття й

¹ Там само. – С. 232.

² Сатана вже править бал: Бесіда зі Святійшим патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом // Літературна Україна. – 9 січня 2003 р.

³ Основы социальной концепции РПЦ // Сборник документов и материалов юбилейного Архиерейского собора РПЦ. – Нижний Новгород, 2001. – С. 233.

прояву милосердя. Разом з апостолом Павлом церква закликає: “Носіть тягарі один одного, і так виконаєте закону Христового” (Гал.6,2).

Етична доктрина сучасних православних церков засуджує аморальні явища, які спотворюють богоданну природу людини. Йдеться, зокрема про гомосексуальні статеві зв'язки. Православна церква виходить з незмінного переконання, що боговстановлений шлюбний союз чоловіка і жінки не може бути зіставимий із спотвореними проявами сексуальності. Вона вважає гомосексуалізм гріховним пошкодженням людської природи, яке долається в духовному зусиллі, що веде до зміцнення і особистого зростання людини. Гомосексуальні домагання, що тортурують упалу людину, лікуються таїнствами, молитвою, постом, покаянням, читанням Святого Писання й святоотецьких творінь, а також християнським спілкуванням з віруючими людьми, готовими надати духовну підтримку”.¹

Ставлячись з пастирською відповідальністю до людей, які мають гомосексуальні схильності, церква водночас рішуче протидіє спробам інтерпретувати гріховну тенденцію як “норму”, більше того, як предмет гордості та приклад для наслідування. Саме тому церковні ієрархи засуджують будь-яку пропаганду гомосексуалізму. Не відмовляючи нікому в основних правах на життя, повазі особистої гідності і участі в громадських справах, церква, однак, вважає, що особи, які пропагують гомосексуальний спосіб життя, не повинні допускатися до викладацької, виховної і іншої роботи серед дітей і молоді, а також займати керівні посади в армії та у виправних закладах.

Ознайомлення з етичною доктриною сучасних православних церков засвідчує про наявність аналізу та філософського осмислення, з певних світоглядних позицій, традиційних проблем моралі і етики. Незаперечним слід вважати внесок вітчизняної богословської думки в розробку морально-гуманістичного аспекту сучасних глобальних проблем. В рівній мірі це стосується й актуальних, злободенних проблем прикладної етики як практичної філософії людської поведінки. Морально-етичний потенціал православ'я містить невичерпні можливості у справі духовного збагачення сучасного українського суспільства.

*Геннадій Гулько**

ДО ПРОБЛЕМ ПОДОЛАННЯ ПРАВОСЛАВНО-ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ПРОТИРІЧ НА ВОЛИНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ (1983 – 2003 рр.)

За останні роки на Волині спостерігається поглиблення місійних протиріч між православними та протестантськими релігійними організаціями, зокрема, між УПЦ та ЄХБ, ХВС і АСД. Це міжконфесійне суперництво має як свою відносно давню, так і сучасну історію. Саме тут слід шукати корені триваючих конфліктів між, вже традиційними для нашого краю, вищезгаданими християнськими деномінаціями.

Вивчення цих явищ на теренах Волині дає підстави виділити три основні етапи православно-протестантських протиріч. Перший етап мав місце на початку 80-х років, коли в Україні було посилення т.зв. емігрантських та пацифістських настроїв в протестантському середовищі, викликаних послабленням “залізної завіси”, та введенням СРСР військового контингенту в Афганістан. В той час десятки віруючих згаданих протестантських конфесій писали заяви у відповідні державні інстанції про виїзд з країни, а їх молодь будучи призваними у збройні сили, масово відмовлялись приймати військову присягу та брати зброю у руки. Все це викликало необхідність переборення цих явищ зусиллями тодішніх партійних та державних структур. До різноманітних заходів по критиці цих явищ активно залучались православні священнослужителі. Ще одним із проявів цієї роботи і стала лібералізація державної політики стосовно традиційних протестантських конфесій – ЄХБ, ХВС та АСД, громади яких почали активно реєструвати. Зокрема, протягом 1983-1988 років було зареєстровано 19 об'єднань згаданих деномінацій.

¹ Там само. – С. 234.

* начальник відділу у справах національностей, міграції та релігій Волинської обласної державної адміністрації.